

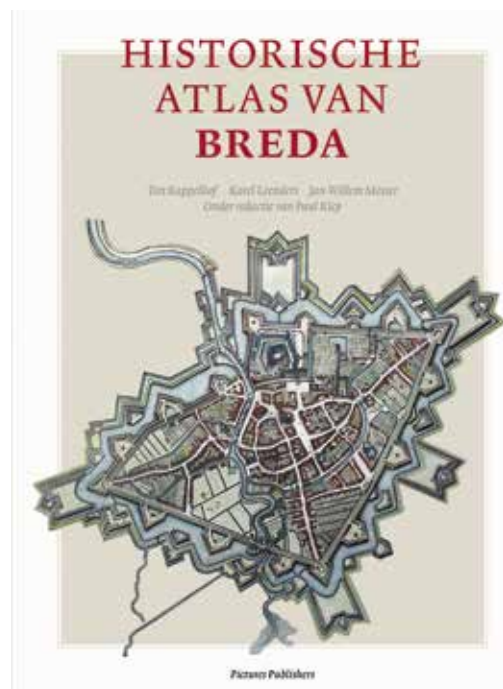
voormalige Over- en Nedersticht (1994) en het jaarboek van de Arbeitskreis für Hausforschung, *Hausbau in Holland. Baugeschichte und Stadtentwicklung* (2010). Op lokaal niveau zijn er bijvoorbeeld de publicaties van Gabri van Tussenbroek over de huizen in Zaltbommel (2003) en van Wim Weve over zestiende- en zeventiende-eeuwse huizen in Delft (2013), en bijdragen in *Verborgten Verleden. Bouwhistorie in Nijmegen* (2004). Onderzoek naar de constructieve ontwikkelingen van kappen op woonhuizen in één stad over een periode van vijf eeuwen heeft echter nog niet eerder zo systematisch plaatsgevonden. Voor deze categorie zijn geschreven bronnen en tekeningen schaars, maar door deze te combineren met het gebouw zelf als belangrijke bron slaagt Orsel erin de ordinaire bouw een rol te geven in de geschiedenis van het bouwen in de periode van 1300 tot 1800.

Het gepubliceerde proefschrift bevat zeer gedegen onderzoek, maar een bewerkte vorm hiervan in een handelseditie had het omvangrijke werk in sommige opzichten beter leesbaar gemaakt. Zo bevat elk hoofd-

stuk een samenvatting, wat soms leidt tot herhaling. De toegankelijkheid wordt ook beperkt door de povere druk kwaliteit met weliswaar veel, maar soms ook lastig leesbaar beeldmateriaal. Het is in deze vorm eerder een naslagwerk voor de specialist dan een publieksboek.

Orsels diepgravende onderzoek laat zien dat voor de kennisvergaring met betrekking tot de ordinaire bouw, naast de papieren bronnen, vooral het gebouw zelf een onmisbare bron vormt. Daarmee kan het verhaal van de ontwikkeling van de stad en het bouwbedrijf door de eeuwen heen worden gereconstrueerd. De dissertatie levert voor dat verhaal veel nieuwe feiten en inzichten en kan dienen als voorbeeld voor onderzoek in andere steden met veel historische huizen. Vergelijkbaar onderzoek is zeker in de oostelijke helft van het land nodig, om zo ook de regionale verschillen en overeenkomsten in de ontwikkeling van constructies en bouwpraktijk breder te kunnen duiden.

FRANK HAANS

TON KAPPELHOF, KAREL LEENDERS,
JAN WILLEM MESSER; PAUL KLEP (RED.)

HISTORISCHE ATLAS VAN BREDA

Woudrichem (Pictures Publishers) 2021, 112 pp.,
ills. in zwart-wit en kleur, ISBN 9 789068 688337, € 32,50

Regionale historische publicaties kregen tussen 1980 en 2005 een enorme stimulans door de populaire reeks *Ach lieve tijd* van Waanders. Het was een succesformule die zo'n vijftig regionale edities kende en leunde op beeldmateriaal en auteurs van lokale en regionale archieven. *Ach lieve tijd* verscheen in tien tot twintig katernen die los verkocht werden en konden worden gebundeld in de bekende blauwe verzamelbanden. Voortbouwend op die succesformule verschenen sinds 2005 bij verschillende uitgeverijen bijna dertig histori-

sche atlassen, de meeste van een stad, andere van een wat grotere regio. De opzet is steeds helder en toegankelijk: een of meerdere auteurs beschrijven kort ongeveer 35 thema's en die worden rijk geïllustreerd binnen 80 tot 130 pagina's. Het is meestal een mix van historisch kaartmateriaal, prenten en schilderijen, foto's en speciaal gemaakte kaarten om historische en ruimtelijke ontwikkelingen te illustreren. De Bredase atlas heeft een dergelijke opzet en sluit daarmee aan bij de reeds gepubliceerde stadsatlanten. Het boek geeft een

mooi overzicht van de rijke geschiedenis van de stadsregio Breda, beginnend met een helder, uitgebreid resumé van de archeologische vondsten met name in de buitengebieden van Breda. Het bespreekt de middeleeuwse en latere geschiedenis en de belangrijke monumenten (kerken, kasteel en vesting) en eindigt met de meer recente en toekomstige stedenbouwkundige ontwikkelingen.

De auteurs en redacteur zijn historisch geograaf Karel Leenders, historici Ton Kappelhof en Paul Klep en stedenbouwkundige Jan Willem Messer. Zij kennen Breda heel goed en dat blijkt ook uit de bondige en toegankelijk geschreven teksten bij de 36 behandelde thema's. Desalniettemin zijn er inhoudelijke onvolkomenheden. Zo beschrijft Kappelhof op basis van de belastingaanslagen van 1738 in welke straten de hoogste aanslagen werden betaald, maar ontbreken in de opsomming van de rijkste straten vreemd genoeg juist de drie duurste: de Vismarktstraat, Eindstraat en Vee Marktstraat.

De tekstuele uniformiteit is sterk en dat levert een prettig leesbare publicatie op. Die overeenstemming wordt echter gemist bij de beeldredactie; het boek heeft een onrustige en grafisch rommelige bladspiegel. Een uniforme kleurstelling van de door de auteurs gemaakte of bewerkte kaarten had die rust wel kunnen brengen. De verhouding tussen historisch kaartmateriaal (circa veertig) en door de auteurs gemaakte of bewerkte kaarten (circa zestig) hielp ook niet om tot een evenwichtige opmaak te komen. De vormgeving van de kaarten bevat enkele slordigheden, zoals het ontbreken van een legenda, afgesneden tekst in de afbeelding of een onjuist bijschrift. Het is verder jammer dat in de illustratieverantwoording de herkomst van de afbeeldingen niet duidelijk wordt gemaakt. Ook zijn de afbeeldingen niet genummerd, waardoor dwarsverwijzingen niet mogelijk zijn. Dat is een gemiste kans, omdat veel afbeeldingen meerdere thema's illustreren.

Een van de meest intrigerende topografische kwesties van middeleeuws Breda is de (onbekende) ligging van de vroegste burcht. Op de locatie van het huidige kasteel is bij archeologisch onderzoek geen bebouwing van voor 1350 gevonden, terwijl de eerste vermelding van een kasteel al van 1198 dateert. De kaart van Adam van Broekhuysen uit circa 1720-1730 levert hierbij interessante details die echter niet worden beschreven en verklaard. Die hele kwestie komt helaas niet aan bod. In de literatuurlijst ontbreekt *Breda in kaart* uit 2002, de directe voorganger van deze atlas, waarin veel bijzonder historisch kaartmateriaal voorkomt dat hier niet is gebruikt. Het stadsgezicht van Breda van rond 1519 dat in 2013 werd (her)ontdekt is in het boek groot afgebeeld. Het is het middenpaneel van een drieluik, waarvan de zijpanelen echter niet bekend zijn. In dat verband is het jammer dat de gravure uit 1743 met het gezicht op Breda 'zoo als die Stadt zig vertoonde omtrent het Jaar 1500' naar een tekening van Pieter de Swart niet in het boek is opgenomen, omdat die prent een sleutel kan zijn om tot de reconstructie van dit belangrijke drieluik te komen.

Er komen veel interessante, goed uitgewerkte en soms originele thema's aan bod in hoofdstukken als 'Stad en water', 'Het landgoederenlandschap' en 'De transportrevolutie'. Maar als je iets wil weten over de haven, hoe die gedempt en weer gereconstrueerd werd, moet je heel goed zoeken en krijg je er geen helder beeld van. Liever had ik op de omslag in plaats van de overbekende kaart van Blaeu de fraaie, gedetailleerde en betrouwbare kaart van Balthasar Florisz van Berckenrode uit 1637 gezien. Concluderend mag worden gesteld dat de *Historische Atlas van Breda* een toegankelijk geschreven publicatie is, rijk – maar naar mijn smaak iets te bont – geïllustreerd, die in 36 thema's de boeiende geschiedenis van stad en land van Breda ontsluit voor een breed publiek.

WIM HUPPERETZ